

Húsnæðismál Byggðasafns Dalamanna

Húsnæðið það sem hýst hefur Byggðasafn Dalamanna er nú í eigu sveitarfélagsins Dalabyggðar, en það hefur verið til sölu frá árinu 2016. Í árslok 2017 samþykkti sveitarstjórn Dalabyggðar sölu á húsnæði safnsins. Innifalið í sölusamningi var leigusamningur uppá 30 milljónir króna til 10 ára fyrir safnið. Ekki var haft samráð um þennan samning við stjórn safnsins né safnvörð eða kannað hjá þessum aðilum hvort þetta væri viðunandi lausn fyrir safnkostinn og starfsemi safnsins. Þá hafa ekki fundist neinar faglegar úttektir eða rökstuðningur í skjalasafni sveitarfélagsins varðandi þessa ákvörðun. Salan gekk síðan til baka í apríl 2018, en húsnæðið er aftur komið á sölu.

Núverandi húsnæði hentar starfsemi safnsins illa og felur í sér óviðunandi áhættu á varðveislu muna safnsins vegna yfirvofandi vatnstjóns úr lögnum og flóða vegna leysingavatns. Þá takmarkast starfsemi safnsins að stórum hluta af húsnæðinu og annarri starfsemi í byggingunni. Gerir það alla nýsköpun, þróun og fjölgun starfa á safninu erfiða.

Komi til sölu á húsnæðinu er hætt við að nýir eigendur fari í breytingar á byggingum með tilheyrandi áhættu að lagnir verði fyrir hnaski og hætta skapast af. Þá getur breytt nýting á húsnæði ofan við safnið valdið því að ekki verði starfshæft á safninu vegna hljóðmengunar. Ekki er skynsamlegt á nokkurn hátt að halda áfram að geyma muni safnsins í þessu húsnæði ef af sölu verður og verður því að leita annarra lausna.

Er því ljóst að sveitarfélagið Dalabyggð sem eigandi safnsins ber að taka ákvarðanir um framtíð safnsins og leysa úr húsnæðismálum þess til að starfsemi þess geti orðið eðlileg, þróast og safnið haldið áfram að sinna samfélaginu.

Byrja þarf á að svara þeirri spurningu hvort vilji sé til þess að reka áfram byggðasafn. Ef leggja á safnið niður ber samkvæmt 12. grein safnalaga nr. 141/2011 og 15. grein stofnskrár safnsins frá 2013 að afhenda þjóðminjasafni Íslands allan safnkostinn og eignir til ráðstöfunar.

Ef sveitarfélagið ætlar að halda áfram starfsemi safnsins er annað bráðabirgðahúsnæði til 20 ára (og framlengt um önnur 20 ára) ekki sú lausn sem leitað er að. En verði bið á afhendingu eða byggingu framtíðahúsnæðis þá er rétt að huga að góðu geymsluhúsnæði fyrir þann tíma. En hugsanlega eru möguleikar á starfsemi og minni sýningum í öðru húsnæði í millitíðinni. Ljóst er að ekki er auðvelt né skynsamlegt að taka t.d. baðstofuna niður og setja upp margoft.

Byggðasafn Dalamanna er viðurkennt safn og gilda því um það safnalög nr. 141/2011 og reglugerð nr. 900/2013 um viðurkenningu safna. Samkvæmt 11. grein safnalaga nr. 140/2011 er heimilt að veita viðurkenndu safni styrk úr ríkissjóði til að mæta stofnkostnaði að uppfylltum ákveðnum skilyrðum.

Sveitarfélagið ber menningarlegar skuldbindingar þegar kemur að starfsemi byggðasafnsins. Safnið er vel sett af munum, sem bjóða upp á marga möguleika til rannsókna og miðlunar. Tímabært er að eigendur safnsins hugi að framtíð safnsins til lengri tíma og sýna þannig munum safnsins og þeirri sögu sem þeir segja um forfeður okkar þá virðingu sem þeim ber.

Núverandi húsnæði

Rýmið sem safnið hefur til umráða er í eigu Dalabyggðar og eru um 300 m² í kjallara sem óvænt varð til við byggingu kennsluálmú við Laugaskóla. Ákveðið var að þetta yrði bráðabirgðahúsnæði til 20 ára, en á sumardaginn fyrsta í ár eru 40 ár síðan safnið var vígt og 22 ár síðan fyrstu sýningarnar voru opnaðar almenningi. Þrátt fyrir miklar endurbætur á húsnæði safnsins frá 2010 þyrfti að framkvæma mikið í viðbót og sum vandamálin hafa ekki alltaf auðvelda lausn.

Ekki er sérstök aðkoma eða inngangur að safninu, heldur er aðgengi háð annarri starfsemi í byggingunum. Tröppur niður í kjallara virðast heldur ekki hvetja nýja gesti til heimsókna á safnið og hamla aðgengi hreyfihamlaðra á safnið. Fólk háð hjólastólum kemst ekki inn á safnið hjálparlaust og aðgengi erfitt með öflugri aðstoð. En inni á safninu hefur verið unnið að því að bæta aðgengi fyrir gesti í hjólastólum og með göngugrindur, þ.e. þá sem hafa treyst sér niður tröppurnar.

Vatnslagnir (heitt og kalt vatn) liggja í lofti safnsins og geta valdið óbætanlegu tjóni á munum ef þær gefa sig. Vatnsviðvörðunarkerfi var sett upp á safninu sumarið 2010. Hætt er við að ef farið yrði í endurbætur á húsnæðinu að lagnir gætu orðið fyrir hnjaski eða gefið sig og ollið þannig tjóni.

Þá er og flæðihætta á safninu í asahláku. Þann 8. febrúar 2015 flæddi síðast inn á safnið og varð vatnsviðvörðunarkerfið og virk neyðaráætlun til þess að bjarga munum safnsins frá skemmdum. Síðan þá hafa verið gerðar endurbætur á húsnæðinu til að draga úr líkum á sambærilegt flóð nái inn á sýningarrými og þar sem munir eru geymdir. En til viðbótar þeim öryggisráðstöfunum eru munir skipulega fluttir af gólfi og lægri pöllum á hærri staði þegar safnast snjór að byggingunum.

Saggi er í hluta útveggja sem hefur valdið skemmdum á málningu á veggjum og hluta gólfs. Því eru það fastir liðir á vorin að mála upp hluta gólfs og veggja. Þeim fjármunum og tíma væri betur varið í innra starf safnsins.

Engin sérstök salernisaðstaða er fyrir gesti inni á safninu eftir að flæddi uppúr þeim fyrir tæpum 20 árum. Lokað hefur verið fyrir öll niðurföll, vaska og rennandi vatn á safninu til að koma í veg fyrir flóð. Salerni eru einni hæð ofar og hefur það dugað þar sem aðsókn á safnið er lítil.

Takmörkuð loftræsting er á safninu, ein vifta og nokkrir opnanlegir gluggar. En að opna glugga skapar í raun fleiri vandamál en það leysir. Allir gluggar eru niðri við jörðu og því getur komið inn á safn ryk, sandur, skordýr, gras og önnur óhreinindi.

Lýsing á safninu er ekki sú heppilegasta, er í raun of mikil. Fækkað hefur verið perum og ekki haft meiri ljós en nauðsynlegt er þann hluta opnunartímans sem engir gestir eru. Komin er tími fyrir löngu að hanna upp alla lýsingu og endurnýja með tilheyrandi kostnaði.

Starfsemi annarra rekstraraðila í byggingunum hefur óneitanlega áhrif á starfsemi safnsins. Allt vetrarstarf safnsins hefur t.d. verið háð starfsemi Ungmenna- og tómstundabúða UMFÍ. Vegna hljóðmengunar ofl. er t.d. ekki hægt að vera með sögustundir eða taka á móti gestum á meðan nemendur dvelja í búðunum. Og ljóst er að aukinn umgangur um kennsluálm myndi hafa neikvæð áhrif á starfsemi safnsins vegna hljóðmengunar og ýmis konar ónæðis.

En eins og oft vill verða er lengur dvalist við gallana en kostina. Kostir húsnæðisins liggja í nokkuð jöfnum hita og raka, lítið sólarljós og að mörgu leiti góð staðsetning. Sýningarrými er nokkurn veginn fullnýtt og vantar geymslur fyrir stærri muni.

Áhættumat

Byggðasafn Dalamanna er eitt af 46 viðurkenndum söfnum landsins. Eitt af skilyrðum 10. greinar safnalaga nr. 141/2011 er að safnið uppfylli skilmála safnaráðs um húsnæði og öryggismál. Til að uppfylla skilyrði um að langtímavarðveislu gripa þarf að gera áhættumat og neyðaráætlun í kjölfarið. Áður en ákvörðun er tekin um nýtt húsnæði fyrir safnið þarf að framkvæma áhættumat, áætlun um úrbætur og neyðaráætlanir þar sem við á.

Áhættumat er annars vegar til að meta líkur á að eitthvað gerist og hins vegar hvernig hægt er að draga úr áhættu og hvernig er brugðist við þegar hætta er yfirvofandi eða brostin á. Þá þarf að leggja mat á hvort til eru lausnir gegn yfirvofandi hættu og hver kostnaðurinn er.

Við gerð áhættumats vegna bygginga þarf að meta annars vegar ytri áhættuþætti (eldgos, jarðskjálftar, ofanflóð, flóð, veður, gróður, dýrlíf ofl.) og hins vega innri áhættuþátta (byggingin, bruni, lagnir, lýsing ofl.).

Áhætta á tjóni vegna eldgosa, öskufalls og jarðskjálfta er almennt óveruleg í Dölunum vegna fjarlægðar frá virkum eldstöðvum. Staðbundnar hættur eru á tjóni vegna ofanflóða, flóða og veðurs. Hætta vegna gróðurs og dýraríkis er víðast hvar, en á móti auðveldast að beita forvörnum.

Varðandi áhættu á tjóni vegni innri áhættuþátta þarf helst að huga að raka, sagga, brunavörnum, lögnum og lýsingu. Það er byggingin þarf að vera sagga- og myglulaus. Lagnir þurfa að vera í lagi og ekki þannig staðsettar að ef þær valdi miklu tjóni áður en hægt er að bregðast við bilun. Lýsingu er almennt hægt að stýra. Og þá þurfa byggingar fyrir minjasöfn almennt að vera vatns-, vind- og músheldar. Þá skipir byggingarefni og máli meðal annars vegna bruna.

Í kjölfar áhættumats er gerð áætlun um endurbætur þar sem við á og neyðaráætlun hvernig bregðast skal við hættu þegar hún er yfirvofandi eða skollin á.

Nýtt húsnæði þarf einnig að uppfylla skilyrði um aðgengi fatlaðra, bæði utandyra og innan.